Autofikce se přece psala vždycky!

Rozhovor s **Pirkko Saisio**
vedla a z angličtiny přeložila
Tereza Zavadilová

Na vlně autofikce do Česka doputovala také kultovní helsinská trilogie finské herečky, režisérky a dramatičky Pirkko Saisio v překladu Jitky Hanušové. Všestranná spisovatelka v ní líčí vyrůstání v komunistické rodině na globálním Západě v těsném sousedství Sovětského svazu. Skrze psaní také postupně dochází k formulaci své queer identity a pozdějšímu coming outu. V rozhovoru s publicistkou Terezou Zavadilovou vzpomíná na prostředí svého dospívání, své první, sovětské vydání Čechova a kriticky komentuje dění v tehdejším i současném Rusku a Finsku.

Světově vás jako autorku proslavila autobiografická „helsinská trilogie“. V jakém prostředí jste v padesátých letech vyrůstala?

Jsem jedináček. Žili jsme s rodinou v dělnické čtvrti Helsinek, kde byli chudí úplně všichni – stejně jako celé mé příbuzenstvo. Zpětně bych neřekla, že jsme trpěli nějakou obrovskou bídou, bylo co jíst i co na sebe, ale hlavně nebylo s kým porovnávat. Až později ve škole jsem poznala spolužáky, jejichž rodiny bydlely s dětmi i ve více pokojích než jednom… Když jsem k nim pak přišla na návštěvu, jen jsem zírala!

Vzpomínáte na ta léta v dobrém?

No, sice jsme byli chudí, ale zase jsme před sebou v padesátých, šedesátých a do určité míry ještě v sedmdesátých letech viděli nadějnou budoucnost. To už dnešní děti a dospívající vůbec neznají. Když si jen představím, v jakém světě budou žít má dvě vnoučata… Nevěřím, že je něco důležitějšího než právě budoucnost! Samozřejmě jsme ale tehdy jako mladí vůbec nerozuměli tomu, jak hluboce naši společnost ovlivňuje nedávná druhá světová válka, že jsme potomky těch, kteří byli roky na frontě.

A jak?

Tato zkušenost dopadala na duševní zdraví. Po válce bylo ve společnosti hodně násilí, toho domácího, ale i mezi dětmi na ulici. Ale mně to tehdy přišlo úplně normální! Teprve na soukromé škole, kam jsem jako jedenáctiletá udělala přijímačky, jsem se potkala s „civilizovanými“ lidmi.

Civilizovanými? Myslíte s intelektuály?

Pochopte, tam, kde jsem vyrůstala, lidé vůbec nečetli, moji rodiče také skoro ne. Až ve škole jsem nalezla své životní směřování. Život byl tehdy celkově dost těžký; matky běžně nechávaly ani ne tříleté děti běhat venku, asi jako pětiletá jsem se sama vracívala domů ze školky. Naši chodili z práce až večer, takže jsem trávila dost času sama. Bylo mi asi patnáct, když matka změnila práci a občas jsme se tak mohly odpoledne potkat doma a vypít si spolu kafe. To bylo skvělé!

» Žijeme v realitě, kterou se Finsko docela dlouho snažilo popírat. Až vpád na Ukrajinu mu otevřel oči. «

A co váš otec – komunista? Opravdu věřil Stalinovým sebraným spisům, o kterých se v trilogii zmiňujete?

Nikdo je u nás samozřejmě nikdy nečetl, ale měli jsme je na polici. Otec celý život pracoval pro Finsko-sovětskou společnost.[1] Tyhle spisy přivezl z Karélie, když jsem byla malá. Vzpomínám si, že vypadaly opravdu šíleně, staromódně. On si z nich také trochu dělal legraci: jen se na ně podívej, ty nikdo nečte, ale kdyby tě to náhodou zajímalo…

Dostala jste se i k dalším knihám?

Třeba k finským překladům Čechova, které ta společnost také šířila – ale už ne například Dostojevského, samozřejmě! Toho Čechova mám u sebe dodnes. Jsou v něm opravdu děsné propagandistické komentáře, jak by určitě podporoval socialismus a podobně. K jeho dílu se nicméně vracím celý život. Jako dítě jsem samozřejmě nepochopila mnohé narážky, humor, další významy. To až časem.

Jak vnímáte Rusko dnes, když to porovnáte s tehdejší dobou?

Žijeme v realitě, kterou se Finsko docela dlouho snažilo popírat. Až vpád na Ukrajinu mu otevřel oči.[2] Byli jsme jedinou kapitalistickou zemí sousedící se SSSR. Finsko se tvářilo jako nezávislé, ale nebylo, jen to předstíralo. Ona Dohoda o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci, respektive Finsko-sovětská smlouva, z roku 1948 obsahovala totiž také článek, že v případě vojenského útoku přes finské území jsme povinni otevřít Sovětskému svazu hranice. Ale všichni naši politici byli tehdy ztichа… V Rusku se za celé dekády nic nezměnilo. Od dob cara přes SSSR až k Putinovi. Nikdy tam nebyla demokracie. Dostali nakrátko šanci, když padl svaz.

Je pro vás ruská kultura i tak důležitá?

Obrovsky, jejich umění celkově. Mám tam mnoho přátel. Jezdívala jsem do Petrohradu minimálně jednou do roka. Ale už se tam zřejmě nikdy nevrátím, protože mě znechucuje, co se děje. I kdyby se hranice zase otevřely. Ne. Nejen že nechci tu zemi jakkoliv podporovat, ale ani bych se tam necítila bezpečně, napsala jsem totiž spoustu kritických textů. Jednu z mých her před deseti lety uvedlo moskevské národní divadlo a hlavní postavou byl

» Ale pak jsem se do ní postupně zamilovala. Chápete, tehdejší optikou jsme byly kriminálnice! «

v podstatě Putin. Na představení přišli lidé z ambasády a nahrávali si ho, jak jsem se pak dozvěděla.

Helsinská trilogie vypráví o jisté fiktivní postavě, která má ale spoustu vlastností a zážitků shodných s vámi. Jak důležitý je pro vás v tvorbě vztah mezi pravdou a fikcí?

Psát autofikci pro mě znamená soustředit se na okamžik, kdy zažívám něco důležitého, nebo si to uvědomuji, a pak kolem vytvořit situaci – onu fikci. Nemusím být stoprocentně pravdomluvná ani si vše přesně pamatovat. Ve Finsku trilogie vyšla už před více než dvaceti pěti lety a kritici tehdy psali, že je to úplně nový žánr…

Nesouhlasíte?

Autofikce se přece psala vždycky! Ale ta, která dnes ve Finsku vychází, je většinou spíš auto-terapeutická. Už mě to unavuje – někdo mladý se cítí jako oběť, hledá příčinu křivdy, která na něm byla učiněna, a pak přichází „velké osvícení“. Ale pozor, když je někdo velmi mladý takto pevně přesvědčený, určitě se znovu zklame a časem si bude muset najít problémy nové.

Už jako malá holka jste prý chtěla být kluk. Jak jste si svou jinakost naplno uvědomila?

Vůbec jsem tomu nerozuměla, ve společnosti bylo téma homosexuality naprosté tabu. Žádná literatura, nic. Vlastně jsem si to naplno připustila až někdy kolem dvacítky – poté, co jsem potkala svou první přítelkyni. Jednou mi řekla: „Nemáš žádnou z povahových vlastností muže, kterého bych si vybrala za manžela, ale kdybys byla muž, vzala bych si tě!“ Dívala jsem se na ni, ona držela v náručí kočku, ta jí klidně spočívala na prsou, a pořád jsem nevěděla, jak popsat to, co se uvnitř mě děje. Najednou ona povídá: „Copak nechápeš, že tě miluju?!“ A já na to v šoku: „No jo, ale já jsem holka!“ Vůbec jsem netušila, co mám cítit! Ale pak jsem se do ní postupně zamilovala. Chápete, tehdejší optikou jsme byly kriminálnice!

Kdy jste se odhodlala ke coming outu před rodiči a kamarády?

Jako vysokoškolačka jsem se od rodičů k této své první dívce odstěhovala. Pronajaly jsme si byt. Po delší době jsem pak seděla na návštěvě u matky, pily jsme kávu, ona mě starostlivě pozorovala a najednou se zeptala: „Co za druh vztahu máš s tou dívkou?“ A já na to: „Ten, který myslíš.“ Byla zděšená. A já naopak úplně klidná. Mí rodiče to zpočátku vůbec nepřijali. Navzájem jsme se ale s přáteli z komunity dost podporovali, museli jsme se různě skrývat, po sklepích a tak. Ze všech našich rodičů to přijala pouze jediná matka. S tou jsme se později velmi spřátelily.

Rok 1968 pro vás znamenal přerod ze stydlivé, přemýšlivé dívky v ambiciózní umělkyni. Zakázané undergroundové queer bary, první erotické zkušenosti a taky politika.

Ano, mnoho mých homosexuálních přátel bylo zároveň v komunistické straně – nijak si nelámali hlavu s tím, že socialistický člověk má být „heterosexuální a zdravý“. Já do ní ale nikdy nevstoupila, protože jsem se prostě odmítala označovat za ateistku. Byli jsme ve škole vychováváni v křesťanské tradici, i když já vzhledem ke svému rodinnému zázemí na hodinách náboženství měla absence… Takže vidíte – ani komunisté mě k sobě nevzali! Rovnost z jejich strany jsem pocítila, až když jsem později studovala divadelní vědu, kde jsem potkala svou druhou přítelkyni.

Jak moc přijímaná se cítíte dnes?

Řekla bych, že před pár lety byla naše společnost – nejen v tomto ohledu – mnohem liberálnější. Součástí nynější vlády je krajně pravicová strana Praví Finové – jsou to nacionalisté, rasisté, vystupují proti migraci a obecně proti všem menšinám. Náš premiér Petteri Orpo je oficiálně za Národní koaliční stranu, což je ale ve skutečnosti regulérní globalistická byznysová strana, chtějí všechno zprivatizovat… Průmysl už nemáme dávno, ale teď chtějí zničit i odbory. A vicepremiérka a ministryně financí Riikka Purr je populistka a je úplně mimo, plná nenávisti… Takže uvidíme po dalších volbách. Ale je to pořád dobré, když se podíváme na Spojené státy nebo už zmíněné Rusko.

Co máte ráda, mimo literatury?

Ráda piju. Tedy, hodně jsem pila – ale jenom při psaní trilogie. Klidně flašku červeného za večer. Opravdu mi to pomáhalo, abych otupila svou sebekritičnost! Osvobodilo mě to. Byla jsem schopná pracovat dlouho do noci a ráno se vzbudit a nic si nepamatovat. Všechny věty přitom dávaly smysl, nikde žádné chyby. Byly tam tedy občas nějaké tautologie, to je zase pravda… Ale na druhou stranu krásné poetické úseky a já na ně ráno jen zírala – jak jsem to dokázala?! Ale už takto nepracuji, nepotřebuji to. Už netrpím žádnými sebekritickými komplexy.

1 S komunisty spolupracující propagandistickou organizaci, která měla za cíl prosazovat „mír a přátelství" mezi těmito dvěma zeměmi. (Pozn. red.)
2 Finsko vstoupilo do NATO v dubnu 2023. (Pozn. red.)

Pirkko Saisio (* 1949, Helsinky) je finská spisovatelka, režisérka, herečka, scenáristka a autorka libret. Působila také jako pedagožka dramaturgie. Světový věhlas ji přinesla autofikční helsinská trilogie z let 1998–2003. Třídílný román vyšel česky ve dvou svazcích jako *Nejmenší společný násobek* (*Pienin yhteinen jaettava*, 1998, č. 2024) a *Protisvětlo / Červená kniha loučení* (*Vastavalo; Punainen erokirja*, 2000; 2003, č. 2025). Za poslední díl obdržela Saisio prestižní Cenu Finlandia. Česky vyšel také historický román *Voimattomuus* (2005, č. *Trýzeň*, 2024), který je originální kronikou Evropy od 16. do 20. století. První literární cenu autorka získala za debut *Elämänmeno* (Běh života) z roku 1975, který se stal předlohou dnes už klasické televizní série. Psala také pod pseudonymy Jukka Larsson a Eva Wein. Saisio byla hostkou veletrhu Svět knihy 2025.

Tereza Zavadilová (* 1992, Strakonice) vystudovala žurnalistiku a mediální studia na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy a také filosofii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Je redaktorkou kulturní rubriky a zahraničního zpravodajství *Katolického týdeníku* a přispívá i do dalších médií (*Magazín Reportér*, *A2*, *iLiteratura*, *Tvar* a další). Spolupracuje s FSV UK, kde se jako postdoktorandka věnuje vztahu médií a náboženství. Dokončuje studium komparatistiky na FF UK.